

Ришард Кајушћињски

ЈОШ ЈЕДАН ДАН ЖИВОТА

(одломци)

Три месеца становао сам у Луанди, у хотелу „Тиволи“. Са прозора сам имао поглед на залив и луку. Дуж обале, на кејовима, стајало је неколико бродова трговачких европских прекоокеанских линија. Њихови капетани одржавали су радио-везу са Европом и, затворени у опседнутом граду, могли су боље и више да знају шта ће се догодити у Анголи. Кад се у зору прочуло да се ближи битка за Луанду, бродови су отпловили на пучину и зауставили се на хоризонту. Заједно с њима нестајала је и последња нада у спас, јер је бекство копненим путем било немогуће, а шириле су се гласине да непријатељ свакога тренутка може да бомбардује и паралише аеродром. Потом се испостављало да је рок напада на Луанду померен и флота се враћала у залив у бескрајном ишчекивању утовара кафе и памука.

Кретање тих бродова било је за мене важан извор информација. Кад се празнио залив почињао сам да се припремам за најгоре. Ослушкивао сам приближавају ли се еха артиљеријске канонаде. Размишљао сам има ли истине у томе, о чему су кришом причали међу собом Португалци, да се у граду скрива две хиљаде војника Холдена Роберта,¹ који чекају само наређење да започну клање. Али, усред тих зебњи, бродови су поново упловљавали у залив. У мислима сам поздрављао непознате морнаре као спаситеље: изгледало је да ће извесно време бити мирно.

У суседној соби становало је двоје старих људи – дон Силва, трговац дијамантима, и његова жена – дона Есмералда, која је умирала од рака. Проводила је последње дане живота без помоћи и спаса, јер болнице су биле већ затворене, а лекари су отпутовали. Њено тело је нестајало у гомили јастука, у грчевима од болова. Бојао сам се да уђем тамо. Једном сам ушао и питао да ли јој смета што ноћу куцам на писаћој машини. Њена мисао извукла се за тренутак из бола, само толико да би ми рекла:

– Не, Рикардо, мени ништа више не може да смета да стигнем до краја.

Дон Силва је сатима ходао по ходнику. Свађао се са свима, псовао свет, врат му је био црвен од беса. Викао је чак и на црнце, мада су се тада према њима већ сви односили љубазно, а један од наших суседа стекао је навику да зауставља потпуно непознате Африканце, пружа им руку и покорно се клања. Они су мислили да му је рат помутио разум и брзо одлазили. Дон Силва је чекао долазак Холдена Роберта и испитивао ме да ли знам нешто о томе. Слика бродова који се удаљују испуњавала га је највећом радошћу. Трљао је руке, исправљао се, показивао вештачке зубе. И поред тешких врућина увек је ишао у топлој одећи. У наборима одела носио је зашивене

¹ Холден Роберто (1923–2007) – анголски политичар, револуционар, један од заповедника у рату за независност и вођа Националног ослободилачког фронта Анголе. (Прим. прев.)

дијамантске бројанице. Једном ми је у изливу задовољства, кад је изгледало да је FNLA² већ на улазу хотела, показао прегршт прозирних каменчића који су личили на крхотине стакла. Били су то дијаманти. У хотелу се причало да Силва носи на себи пола милиона долара. Старом је срце препукло. Хтео је да побегне са својим богатством, а везивала га је болест доне Есмералде. Бојао се да ће га, ако сместа не отпутује, неко потказати и одузети му благо. Никада није излазио на улицу, хтео је чак да направи додатну браву, али сви стручњаци су већ отпутовали и у Луанди није било човека који би могао да је направи.

Преко пута мене станује млади брачни пар – Артуро и Марија. Он је био колонијални чиновник, а она је мирна, ћутљива плавуша замагљених, снених очију. Чекали су на одлазак, али прво су морали да промене англосаксонски новац у португалски, а то је трајало недељама, јер су редови испред банака били километарски. Наша чистачица, живахна, срдачна старица – дона Картагина, обавестила ме је гневним шапатам да њих двоје живе у дивљем браку. То значи, живе као црнци, као безбожници из MPLA.³ У некаквој скали вредности то је био најнижи степен деградације и срамоте белог човека. Дона Картагина је такође чекала долазак Холдена Роберта. Није знала где је његова војска и кришом ме је питала за новости. Питала ме је такође да ли пишем добро о FNLA. Рекао сам јој одушевљено да пишем. Из захвалности увек ми је чистила собу тако да је све блистало, а кад у граду није било ничега за пиће, донела ми је – ко зна одакле – боцу воде.

Марија ме је третирала као човека који се припрема за самоубиство, јер сам јој рекао да остајем у Луанди до Дана независности Анголе, 11. новембра. По њеном мишљењу до тог времена неће остати ни камен на камену. Сви ће изгинути и ту ће настати огромно гробље, настањено суповима и хијенама. Саветовала ми је да брзо отпутујем. Опкладио сам се с њом у боцу вина да ћу преживети и да ћемо се срести у Лисабону, у елегантном хотелу „Алтис“ 15. новембра, у седамнаест сати. Закаснио сам на тај састанак, али Марија ми је на рецепцији хотела оставила поруку да ме је чекала и да следећег дана путује са Артуром у Бразилију.

Цео хотел „Тиволи“ био је закрчен, дупке пун, и подсећао је на наше железничке станице после рата крцате светином, наизменично нервозном и апатичном, као и камарама на брзину направљених завежљаја. Свуда се осећао лош, киселкасти задах, зграду је испуњавала лепљива, загушљива спарина. Људи су се знојили од топлоте и страха. Владала је апокалиптична атмосфера, очекивање да ће за тренутак наступити пропаст. Неко је донео вест да ће ноћу бомбардовати град. Неко други сазнао је да црнци у својим квартовима оштре ножеве и хоће да их испробају на португалским грлима. Сваког тренутка могао је да избије устанак. Какав устанак? – распитивао сам

² FNLA – Национални ослободилачки фронт Анголе основан је 1961. као милитантна организација која се борила у рату за независност од португалске колонијалне власти, под вођством Холдена Роберта. (Прим. њев.)

³ MPLA – Народни покрет за ослобођење Анголе. Чланови MPLA борили су се против португалске колонијалне армије у Анголском рату за независност, а после тога постигли су победу против UNITA (Национална унија за потпуну независност Анголе) и FNLA у Анголском грађанском рату. (Прим. њев.)

се да бих написао о томе и послао вест у Варшаву. Нико није тачно знао. Једноставно – устанак, а какав устанак, видеће се кад избије.

Интрига је све изнуривала, кидала живце, одузимала способност мишљења. Град је живео у атмосфери хистерије, тресао се од страха. Људи нису знали како да се снађу у стварности у којој су се сада нашли. Мушкарци су се окупљали у ходницима хотела и држали штабне састанке. Приземни прагматичари били су за то да се хотел ноћу забарикадира. Они који су имали шире хоризонте и способност глобалног виђења света, сматрали су да треба послати депешу ОУН-у са апелом да интервенише. Али, све се, својствено латиноамеричком обичају, завршавало на дискусијама.

Вечерима је над градом летео авион и бацао летке. Био је обојен црно, без светла и било каквих знакова. Леци су обавештавали да војска Холдена Роберта стоји крај Луанде и да ће ући у престоницу можда већ сутра. У циљу лакшег извршења овог задатка, позива се становништво на убијање свих Руса, Мађара и Пољака који командују MPLA и виновници су целог рата и свих несрећа које су снашле намучени народ. То се догађало у септембру кад сам у целој Анголи био једини човек из источне Европе. У граду су харали борци из PIDA,⁴ долазили су у хотел и распитивали се ко станује у њему. Нико их није кажњавао, јер у Луанди није постојала никаква власт, а они су хтели да се свете за Каранфилску револуцију,⁵ за изгубљену Анголу, за уништене каријере. Свако куцање на вратима могло је бити за мене лош знак. Трудио сам се да не размишљам о томе, то је једино решење у таквим ситуацијама.

Оружане групе окупљале су се у ноћном бару „Адао“ поред хотела. Тамо је увек било мрачно, келнери су ишли с фењерима. Власник бара, дебели, оронули плејбој, закрвављених очију с натеченим капцима, одвео ме је једном у своју малу канцеларију. Зидови су били испуњени полицама од пода до плафона, на полицама је стајало двеста двадесет шест врста вискија. Извукао је из фиоке писаћег стола два пиштоља и ставио их испред себе.

– Бићу миран тек кад овим убијем десетак комуниста – рекао је.

Гледао сам га, смешкао се и чекао шта ће учинити. Иза врата се чула музика, борци су се забављали с пијаним мулаткињама. Дебели остави пиштољ и залупи фиоку. Ни данас ми није јасно зашто ме је пустио. Можда је припадао људима које сам понекад сретао, којима већу сатисфакцију од убијања чини свест о томе да би могли да убију, а да то не чине.

Целог септембра одлазио сам на спавање а да нисам знао шта ће се догодити те ноћи и следећег дана. Око мене се вртело неколико типова, препознавао сам њихова

⁴ PIDA – Међународна и државна одбрамбена полиција, била је португалска сигурносна агенција. Формално, главна улога PIDA била је да контролише границе имиграције и емиграције и унутрашња и спољна сигурност. Међутим, постала је позната по својим активностима политичке полиције. (Прим. *прев.*)

⁵ Каранфилска револуција – пуч који је започео 25. априла 1974. године, под вођством армије у Португалији и који је довео до промене ауторитарне диктатуре у либералну демократију. Свргнут је диктатор Марсело Каетано, који је на том месту заменио Антонија Салазара. Народ који је изашао на улице је као симбол жеље за миром поклањао војницима и полицајцима каранфиле. Тако су они постали симбол свих догађања. (Прим. *прев.*)

лица. Стално смо се сретали, не размењујући ни речи. Нисам знао шта да радим. На почетку сам одлучио да останем будан, нисам желео да ме ухвате на препад док спавам. Али, половином ноћи напетост је слабила и тонуо сам у сан у оделу и са ципелама на великом кревету који је лепо наместила дона Картагина.

MPLA није могао да ме заштити: ти људи су били далеко, у афричким четвртима или још даље – на фронту. Европска четврт, у којој сам становао, није још припадала њима. Зато сам волео да одлазим на фронт – тамо је било сигурније, лагодно. Ипак, таква путовања била су ретка. Нико, чак ни људи из штаба, нису могли тачно да одреде где је фронт. Није било саобраћајних ни телефонских веза. Усамљени мали одреди невештих партизана почетника, изгубљени у огромним, опасним просторима, кретали су се час ту, час тамо, без плана и размишљања. Тај рат свако је водио на своју руку, свако је био препуштен самоме себи.

Свакодневно, у девет сати увече, јављала се Варшава. На телепринтеру, који је стајао у рецепцији, палило се светло и машина је слала сигнал:

814251 PAP DOBRO VECE MOLIMO SALJITE

или:

NAJZAD USPELI SMO DA SE POVEZEMO

или:

HOCEMO LI DANAS NESTO DOBITI? PLS GA GA.

Одговарао сам:

OK OK MOM SVP

и укључивао сам траку с текстом депеше.

За мене је девет сати био најважнији тренутак дана, тај тренутак био је доживљај који се понављао сваке вечери. Писао сам свакодневно, писао сам из најегоистичнијих побуда, тако сам савладавао апатију, отпор да напишем макар најкраћу депешу и одржим везу са Варшавом, јер то ме је спасавало од усамљености и осећања напуштености. Ако сам имао времена, чучао сам крај телепринтера много пре девет. Светло које се палило, изазивало је у мени исто одушевљење, какво у човеку, изгубљеном у пустињи, изазива изненада пронађени извор. Настојао сам да на све начине развлечим време тих сеанси. Детаљно сам описивао све битке. Питао сам какво је време у земљи и жалио се да немам шта да једем. Али, коначно, долазио је тренутак кад се Варшава јављала:

PRIJEM DOBAR CUJEMO SE SUTRA U 20 00 GMT⁶ HVLMN BAJ BAJ

⁶ GMT – Greenwich Mean Time – 20 сати по Гриничу. (Прим. прев.)

светло се гасило и поново сам остајао сам.

Луанда је пропадала другачије него наши градови за време рата. Није било ваздушних напада, мировних преговора, рушења квартова једног за другим. Није било гробаља на улицама и трговима. Не сећам се ниједног пожара. Град је умирао онако као што нестаје оаза у којој су пресушивали бунари – празнио се, обамирао, одлазио у заборав. Али та агонија настала је касније, засад је свуда владало грозничаво кретање. Сви су журили, сви су путовали! Свако се трудио да одлети првим авионом у Европу, у Америку, било где. У Луанду су стизали Португалци из читаве Анголе. Из најдаљих крајева приспевали су каравани аутомобила натоварени људима и пртљангом. Мушкарци зарасли, жене изгужване и рашчупане, деца прљава и поспана. Успут су се бегунци повезивали у дуге колоне и тако крстарили по земљи, јер, што је већа група, сигурније је. У почетку су се смештали у Луанду у хотеле, али касније није било више места, зато су одлазили право на аеродром. Око аеродрома је настајао чергарски град, без улица и кућа. Људи су становали под ведрим небом, стално покисли, јер је непрестано падала киша. Сада су живели горе од црнаца у афричком кварту поред аеродрома, али прихватили су то апатично, са суморном резигнираношћу, не знајући кога да проклињу за своју судбину. Салазар је био мртав, Каetano је побегао у Бразилију, а у Лисабону су се стално смењивале владе. За све је била крива револуција, јер пре тога је владао мир. Сада је влада обећала црнцима слободу, црнци су се међусобно потукли, пале и убијају. Они нису способни да управљају. Црнац се понаша овако: пије, а онда по цео дан спава. Веша на себе корале и иде задовољан. Да ради? Овде нико не ради. Они живе као пре сто година. Какви сто, господине! Као пре хиљаду година. А откуд можемо да знамо како је било пре хиљаду година? Сигурно да можемо, свако зна како је било. Та земља више неће постојати. Мобуту ће узети комад, они са југа ће узети комад и тако ће се завршити. Само да што пре одавде одлете. Да то више не гледају. Ја сам овде уложио четрдесет година рада, крвавог рада. Ко ће ми сада вратити? Ви мислите да се може почети живот изнова?

Људи седе на завежљајима, покривени пластиком, јер киша сипи, медитирају, разматрају све могућности. Понекад у тој напуштеној светини, која недељама вегетира овде, избија искра побуне. Жене туку војнике који су одређени да одржавају ред, а мушкарци покушавају да отму авион, како би свет сазнао до каквог су очајања доведени. Нико не зна када ће одавде одлетети и у ком правцу. Влада космички хаос. Португалце је тешко организовати, јер они су изразити индивидуалисти, природе које нису у стању да живе у гужви и заједници. Предност имају трудне жене и мајке са бебама. Зашто оне? Да ли сам ја гора зато што је мој син напунио три године? Добро, предност имају жене с децом. Тако, дакле? А ја, зато што сам мушкарац, треба да погинем овде? И, ево, сви јачи пењу се у авион, а жене с децом лежу на бетон, испод точкова, тако да пилоти не могу да крену, долази војска, истерује мушкарце, наређује женама да улазе, оне се пењу степеницама тријумфално као чета победника што улази у новоосвојени град.

Дозволимо да одлете најпре они који су пали у депресију. Изврсно, не треба далеко тражити, да није рата, одавно бих већ био у лудници. А нас је код Кармоне напао одред дивљака, све су узели, поразбијали, хтели да стрељају. До данас сам сва узрујана.

Полудећу, ако сместа не одлетим одавде. Драги моји, рећи ћу вам само толико да сам изгубио све што сам у животу стекао. Осим тога, код нас, у Лумбали, двојица из UNITA држали су ме за косу, а трећи ми је стављао цев на само око. Сматрам да је то довољан разлог да полудим.

Ниједан критеријум није добијао одобравање већине. Очајна маса надирала је на сваки авион, пролазили су сати пре него што се могло одредити ко ће најзад добити место.

Треба превести пола милиона избеглица ваздушним мостом на други крај света.

Сви знају зашто хоће да отпутују. Они знају да је септембар могуће преживети, али већ у октобру биће веома лоше, а новембар нико неће преживети. Како они то знају? Ви питате за такве ствари! Ја сам овде провео двадесет осам година, ја могу нешто да кажем о овој земљи. Знате ли шта сам стекао? Стари такси који сам оставио тамо, на улици.

Људи су бежали као од куге, као од авети, која се не види, али убија. Потом ће доћи ветар и песак ће засути трагове последњег човека.

Верујеш ли у то? – питао сам Артура. Артуро не верује, али ипак више воли да оде. А ви, дона Картагино, верујете ли у то? Да, дона Картагина је убеђена у то. Ако останемо до новембра, неће нас више бити. Ту старица енергично прелази прстом преко врата, на коме њен нокат оставља црвени траг.

Разне ствари су се догађале пре него што је град затворен и осуђен на смрт. Као болесник који у тренуцима агоније нагло живне и за тренутак поврати снагу, тако је крајем септембра живот у Луанди добио посебну живост и темпо. Тротоари су били дупке пуни, на коловозима је дошло до загушења. Људи су трчали изнервирани, журили су, обављали хиљаде ствари. Само да што пре оду, да побегну на време, пре него што први талас куге продре у град.

Нису хтели Анголу.

Доста им је било те земље која је требало да буде њихова обећана земља, а донела им је разочарање и бес, тугу и немоћ, осећање да одлазе заувек. Желели су само да извуку живу главу и извезу свој иметак.

Сви су били заузети прављењем сандука. Довезена су брда дасака и шперплоча. Скочиле су цене чекића и ексера. Сандуци су били главна тема разговора – како их градити и чиме их је најбоље ојачати. Појавили су се самозвани познаваоци – сандучари, самоуке архитекте сандучарства, сандучарски стилови, школе, правци. Унутар Луанде – изграђене од бетона и цигле, почео је да настаје нов, дрвени град. Сада сам ишао по улицама као по великом градилишту. Спотипцао сам се о разбацане даске, ексер који је штрчао из греде поцепао ми је кошуљу. Неки сандуци били су величине летњиковца, јер одједном се створила сандучарска скала престижа – што је неко богатији, то је већи сандук правио. Импазантни су били сандуци милионера – постављени гредама и изнутра обложени једриличарским платном, имали су чврсте и елегантне зидове, направљене од најскупљих врста тропског дрвета, са годовима тако лепо исеченим и брижљиво изглаченим да су подсећали на стари стилски намештај. У ове сандуке паковани су читави салони и спаваће собе, канабета, столови и ормари, кухиње и фрижидери, комоде и фотеље, слике, теписи, лустери, порцелан, постељина и рубље, сва одела, таписерије, табуреи и вазе, чак и вештачко цвеће (што

сам такође видео), читава монструозна и неизмерна ропотарница која је испуњавала кућу сваког малограђанина, дакле, фигурице, шкољке, стаклене кугле, вазе за цвеће, пуњени гуштери, метална минијатурна миланска катедрала, довезена са излета у Италију, писма! писма и фотографије, венчане фотографије у позлаћеним рамовима – можда то да оставимо, каже човек, али како те није срамота, виче озлојеђена жена – све фотографије малишана, овде кад је први пут сео, а ту кад је први пут рекао дај, дај, а ту са лизалицом, а овде са бабом, дакле, све, све дословно, јер и сандуци с вином, та залиха макарона, коју сам купио чим су почели да пуцају, и још удица, кукица за хеклање, моји конци! Мој карабин, Тутуњине шарена коцке, птичице, кикирики, усисивач и крцкалица за орахе такође морају да се сместе, просто – морају и готово, тако да остане само го под, голи зидови, потпуни неглиже, стриптиз стана, крај прозора без завеса, само ћемо још затворити врата и на путу за аеродром зауставићемо се на булевару и бацити кључ у море.

Сиротињски сандуци су лошији за неколико разреда. Пре свега, мањи су, а често сасвим мали и неугледни. Не могу да се залажу за квалитет, јер њихова израда има много недостатака. Насупрот богаташима, који су у стању да унајме мајсторе столаре, сиротиња мора својим рукама да прави сандуке. Као материјал служи јој отпад из стругаре, отпаци дасака, криве греде, набрекла шперплоча, сав дрвени бофл, који се у бесцење може купити на трећеразредном стоваришту. Многи од тих сандука обложених кантама од уља, од старих фирми и зарђалих успутних реклама личе на сламове афричке четврти који се распадају. Није вредно загледати унутра, није вредно и чак није пристojно.

Сандуци богаташа стоје у важним улицама у центру града или у осенченим улицама луксузних четврти. Можете их разгледати и дивити им се. Међутим, сандуци сиротиње крију се у вратима, у двориштима и шупама. Крију се до извесног времена, јер биће потребно да се превезу кроз читав град, у луку – и помисао на тај тужан призор, мучна је.

Због тог обиља дрвета, које се нашло у Луанди, пустињски, прашњав град, сиромашан зеленилом и дрвећем, мирише сада на дивну смоловиту шуму. Као кад би та шума нагло израсла на улицама, на трговима, на скверовима. Увече отварам прозор, удишем дубоко тај мирис и тада се удаљује рат, не чујем језике доне Есмалде, не видим пропалог плејбоја са два пиштоља и осећам се као да спавам у шумарској кући у Борама Тухолским.⁷

Подизање дрвеног града, града сандука, траје данима, од зоре до мрака. Раде сви, мокри од кише, изгорели од сунца, чак и милионери, ако су физички способни, марљиво раде. Одушевљење послом преноси се и на децу. Она такође праве сандуке за лутке и играчке. Паковање се одвија под заштитом ноћи. Тако је боље, јер онда нико не забада нос у туђе ствари, нико неће рачунати колико извозим и шта, а зна се да се врти много оних који се додворавају MPLA и хтели би да цинкаре.

Дакле, ноћима, по највећем мраку, преносимо унутрашњост каменог града у унутрашњост дрвеног града. То кошта много напора и зноја, дизања и цимања, бола руку

⁷ Бори Тухолске – један од највећих комплекса борова у Пољској налази се кујавско-поморској области. Округ Бори Тухолске настањен је аутохтоним становништвом – Боровјацима Тухолским, Кашубима, Коћевјацима и Крајњацима. (Прим. прев.)

од набијања пртљага, бола колена од гурања ствари, јер све мора да се смести, камени град је био велики, а дрвени град је мали.

Постепено, из ноћи у ноћ, камени град је губио своју вредност у корист дрвеног града. Постепено се такође мењало размишљање људи. Људи су престали да мисле у категоријама куће и стана и расправљали су само о сандуцима. Уместо да кажу – морам да идем да видим шта се догађа код мене у кући – говорили су – морам да идем да видим шта је с мојим сандуком. Била је то још једина ствар која их је интересовала и за коју су бринули. Та Луанда, коју су остављали, била је за њих хладна и страна макета, саграђена, али празна сцена, као после завршене представе.

* * *

Био је почетак октобра.

Град се свакога дана празнио.

Од јутра сам бесциљно, без икаквог смисла, тумарао по улицама, све док ме не-сносна жега не би поново отерала у хотел. У подне сунце је ударало у главу, постајало је толико загушљиво и врело да није могло да се дише. Почињало је лето, отварала су се врата тропског пакла. Недостајала је вода, јер се црпна станица налазила на линији фронта и после сваке поправке поново је била уништavana током борби. Ишао сам прљав, толико сам био жедан да сам добијао грозницу, пред очима су ми поигравале наранџасте мрље.

Све је више трговаца позатварало радње, црни момци су штаповима добовали по спуштеним ролетнама. Већ су били позатварани ресторани и кафане, столице, столови и избледели сунцобрани падали су по тротоарима, а потом нестајали у афричким сламовима. Понекад би какав аутомобил прошао празном улицом кроз црвена светла, која су се и даље аутоматски мењала, не зна се за кога.

У међувремену неко је у хотел донео вест да су отпутовали сви полицајци!

Луанда је сада била једини град на свету који није имао полицију. Свако ко се нађе у таквој ситуацији, чудно се осећа. С једне стране, осећа олакшање и ширину, а са друге – изванредан немир. Преостали белци, који су још отуда тумарали, примили су ову вест са ужасавањем. Пронела се сплетка да ће црначке четврти насрнути на камени град. Сви су знали да црнци живе у најгорим сламовима који се могу видети у читавој Африци, у колибама од глине које су се налазиле у пустињи око Луанде, као хумке лоших поразбијаних црепова. И сада је камени, комфорни град од стакла и бетона био празан и ничији. Кад би бар мирно, у реду, с породицама дошли и заузели то што је напуштено и слободно. Али, по мишљењу престрашених Португалаца, који су се представљали као познаваоци домородачког менталитета, црнци ће упасти обузети лудилом разарања и мржње, пијани, омамљени тајанственим травама, жељни крви и освете. Нико неће зауставити ту инвазију. Изнурени, искиданих живаца, голоруки и опкољени, у разговорима људи снују праве апокалиптичке визије. Изгинуће сви и то на најодвратнији начин – пробуразиће их на улици, искасапити мачетама на кућном прагу. Присебнији људи предлажу разне варијанте самоодбране. Једни – да се погасе светла и бди у замраченом граду, други – супротно, да се упали светло, чак и у напуштеним кућама, јер само

умноженим бројем, концентрисаном количином моћи ће да отерају црнце. Као и обично, ниједан аргумент не побеђује и ноћу град изгледа као избушена позоришна завеса: ту светли некакав фрагмент осветљене сцене, а унаоколо се ништа не види, и опет се види фрагмент, а остало је заслоњено. Дона Картагина, која више из навике него из потребе распрема напуштене собе на мом спрату (на којем сада станујем сâм), повремено прекида чишћење и послушкује не долази ли из правца афричких четврти тутњава масе, најави нашег краја. Кочи се, онако као сеоске жене кад послушкују неће ли се за тренутак разлићи прасак. Потом се свечано прекрсти и спрема даље.

Отишли су сви ватрогасци!

Више нико неће спасти град од пожара. Најпре људи нису веровали да су ватрогасци побегли са дужности, али могли су да се увере у то кад су посетили депо крај приморског булеvara. Врата депоа била су широм отворена. Унутра су била велика црвено-златна кола, гомиле лестви и пумпи. На полицама су стајали ватрогасни шлемови. Живе душе није било. Наравно, FNLA ће сазнати о овоме и довољно је да, уместо летака, сутра баца једну бомбу. Цела Луанда изгореће као шибица. Киша је престала, град је био угрејан сунцем и потпуно сув. Само да не буде чарки или да неки пијанац не изазове пожар. Касније су војници покренули једна од тих кола и употребљавали их за одвожење воде на фронт. Пошто су се видела издалека, погодили су их и срушила су се у јарак, где су и остала.

Отишли су сви ђубретари!

У почетку нико није на то обраћао пажњу. Град је био прљав и запуштен, људи су мислили да су ђубретари давно одлетели у Европу. Међутим, испоставило се да су отпутовали тек јуче. И нагло, не зна се одакле, почело је да се скупља смеће. Па остала је само шачица становника који су уз то живели у таквој апатији и учмалости да је било немогуће осумњичити их за подизање брда смећа. А ипак, таква брда почела су да се стварају на улицама напуштеног града. Појавила су се на тротоарима, на коловозима и на трговима, у доврацима кућа и на опустелим пијацама. Кроз неке улице пролазило се с великим трудом и одвратношћу. У оваквој клими превише сунца и влага убрзавају и јачају распаѓање, труљење и ферментацију. Цео град почео је да смрди, онај ко је улазио са улице у хотел, дуго је смрдео, други су разговарали с њим на одстојању. А, уопште, људи су се удаљили једни од других, мада би у ситуацији, на коју смо били осуђени, требало да буде обратно. Дона Картагина је затварала све прозоре, јер устајали ваздух није се могао удисати. Почеле су масовно да скапавају мачке. Мора да су се отровале некаквом стрвином, јер једнога јутра свуда су лежале мртве. После два дана расле су и биле дебеле као прасићи. Над њима су се ројиле црне муве. Неиздрживо је смрдело, ишао сам по граду с носом запушеним марамicom, обливен знојем. Дона Картагина изговарала је антиепидемијске молитве. Није било лекара, није радила ниједна болница ни апотека. Смеће је расло, увећавало се, као да је кипело некакво монструозно, одвратно тесто, надувавано на све стране отровним, смртоносним квасцем.

Потом, кад су отишли сви пекари, монтери, писмоноше и домари, камени град је изгубио разлог свог постојања, свој смисао. Био је као суви скелет полиран ветром, мртва кост која штрчи из земље ка сунцу.

У животу су се држали још само пси.

Били су то кућни пси, које су остављали власници, бежећи у паници. Могли су се видети напуштени пси свих најскупљих раса – боксери, булдози, хртови и добермани, јазавичари, пинчери и шпанијели, чак шкотски теријери, а такође доге, мопсови, пудлице. Напуштени, залутали, ишли су у великим чопорима, у потрази за храном. Док је била португалска војска, овај огромни чопор окупао се свакога јутра на тргу испред генералштаба, где су га стражари хранили конзервама из војничких следовања Северноатлантског пакта. Изгледало је као да се одржава међународна изложба расних паса. Потом је нахрањени, задовољни чопор прелазио на меку, сочну траву која је прекривала осенчени сквер испред палате владе. Почињала је невероватна, колективна сексуална оргија, страшно и неуморно лудило, јурњава и комешање до потпуног сатирања. Стражари који су се досађивали имали су простачку забаву.

После одласка војске пси су почели да гладују и мршаве. Извесно време луњали су по граду у хаотичним чопорима, узалудно тражећи храну. Једнога дана су нестали. Мислим да су напустили Луанду трагом људи, јер касније никада нисам наишао на цркнутог пса, а било их је на стотине који су пролазили поред генералштаба, а потом изводили враголије испред палате владе. Можда се из гомиле издвојио енергични вођа, који је извео пасји чопор из умирућег града. Ако су пси отишли на север, стигли су у FNLA. Ако су отишли на југ – стигли су у UNITA. Међутим, ако су се упутили на исток, према Далатанду и Сауриму, могли су стигну у Замбију, потом у Мозамбик, а чак у Танзанију.

Можда они и даље лутају, али не знам у ком правцу и у којој земљи су сада.

После одласка чопора паса град је запао у потпуно мртвило. Зато сам одлучио да отпутујем на фронт.

* * *

Ми нисмо хтели овај рат, већ Холден Роберто са севера, а Јонас Савимби – са југа. То је земља у којој рат траје већ петсто година, од када су овде дошли Португалци. Били су им потребни робови за трговину, за извоз у Бразилију, на Карибе, уопште, на другу обалу океана. Ангола је том другом континенту испоручила највећи број робова у односу на целу Африку. Зато нашу земљу називају црна мајка новог света. Преци половине бразилских, кубанских, доминиканских сељака су из Анголе.

* * *

Карлота је дошла са аутоматом на рамену и мада је носила превелику униформу командоса, могло се наслутити да је zgodна. Сви смо сместа почели да јој се удварамо. Истину говорећи, Карлотино присуство је у ствари било одлучујуће што је екипа алалила кућице крај Лисабона и решила да се одвезе на фронт. И поред својих двадесет година, Карлота је већ била легенда. Пре два месеца, за време устанка у Хуамбу, командовала је малим одредом MPLA, опкољеним јединицом UNITA, која је бројала хиљаду људи. Умела је да се пробрије из обруча и изведе своје људе. Уопште, девојке су изврсни војници, бољи од мушкараца, који се понекад на фронту понашају хистерично и често

неодговорно. Наша девојка била је мулаткиња, имала је неодољив шарм и тада нам се чинило такође – велику лепоту, мада касније, кад сам развио фотографије на којој је била, једине Карлотине фотографије које су сачуване, констатовао сам да и није била тако лепа. То значи – нико то није рекао наглас, да не би уништио наш мит, нашу представу о Карлоти оног октобарског поподнева у Бенгвели. Једноставно, пронашао сам у Лисабону Алберта, Карвалга, Фернандеса и Барбосу и показао им Карлотину фотографију с нашег пута на фронт. Посматрали су је ћутке и мислим да смо тог тренутка сви изабрали ћутање, како не бисмо рекли то о њеној лепоти. Уосталом, зар је то уопште било још важно? Карлоте више није било, више је нема. Добила је наређење да дође у штаб на фронту, дакле, обукла је униформу, рашчешљала своју афро-фризуру, пребацила преко рамена аутоматску пушку и дошла. Испред штаба су стајали командант Монти, четири Португалца и Пољак. У почетку нам се чинило да је лепа. Зашто? Јер, такво је било наше расположење, јер то нам је било потребно, јер смо то желели. Увек стварамо лепоту жене, тако смо и овога пута ми створили Карлотину лепоту.

* * *

...сматрао сам да не треба да пишем о људима, с којима нисам преживео бар делић онога што они преживљавају.

* * *

Ноћу излазим на балкон, постављам антену према заливу и својим транзистором тражим далеке станице. Да, негде тамо постоји нормалан живот, довољно је прислонити ухо на звучник и слушати. На једној полулопти хркање, превртање с бока на бок, а на дугој већ устајање, кување млека, бријање и пудерисање. А онда обратно. Човек се буди и не мисли да можда почиње последњи дан живота. Дивно осећање, али, као и обично, нико више не обраћа пажњу на то. У свакој секунди раде стотине, ако не и хиљаде радио-станица, море речи пролази кроз ваздух. Занимљиво је чути како се свет препире, агитује, убеђује, како једни другима прете, како измишљају и лажу, како је свако у праву и не жели да чује супротну страну. Читав свет бави се овога тренутка Анголом, ту Париз, тамо Лондон, Каиро и Токио говоре о истом. Свет посматра велику представу борбе и смрти коју му је, уосталом, тешко да замисли, јер слику рата немогуће је пренети. Не може се пренети ни пером, ни гласом, ни камером. Рат је стварност само за оне који се налазе у његовој закрвављеној, одвратној, прљавој унутрашњости. За друге је страница књиге, слика на екрану, ништа више. Подешавам транзистор који се утишава, јер истрошене су батерије, а нове нећу добити и слушам шта говоре далеке радио-станице. Чују се разни гласови, пљуште идеје и предлози. Шта учинити са Анголом? Сазвати међународну конференцију. Послати војску Уједињених нација, нека уђу и раздвоје оне који се тамо туку. Послати војску? А ко ће то платити, па имамо инфлацију. Нека иду само армије црнаца и нека плате Арапи. Арапи не знају шта ће с ловом. Најбоље је позвати Анголце да се помире. Нека потпишу споразум, нека...

Увече, зовем Варшаву:

DANAS SAM SE VRATIO SA JUZNOG FRONТА, CIJA GRANICA PROLAZI SADA DUZ OBALE REKE KUVO. DETALJAN OPIS OSTAVIO SAM ZA KASNIJE, SADA ZELIM DA PRENESEM NAJVAZNIJE. RAT U ANGOLI PROMENIO JE SVOJ KARAKTER, DONEDAVNO TO JE BIO PRE SVEGA PARTIZANSKI, UNUTRASJNI RAT, VODJEN RUCNIM I LAKIM ORUŽJEM. INTERVENCIJA VOJSKE JUZNE AFRIKE PROMENILA JE IPAK SITUACIJU. DANAS JE SVE VISE RAT REDOVNIH ARMИЈА I TESKOG NAORUŽANJA. MLADA REPUBLIKA I DALJE SE NALAZI U TESKOЈ VOJNOЈ SITUACIЈI, ALI POSTOЈE SANSE DA CE USPЕTI DA SE ODBRANI. VOЈNE VLASTI ANGOLE OKUPLЈAJU SE DA BI PRESLE U OFANZIVU.

JOS NESTO ZA STRANU REDAKCIЈU

MIHAL, OVDE RISEK, ODAVNO SAM POTROSIO PARE I JEDVA SAM ZIV. ZNA SE OTPRILIKE STA CE BITI DALJE, TO ZNACI DA CE OVDASJNI POBEDITI, ALI TO CE JOS POTRAJATI, A JA SAM VEC NA IZMAKU SNAGE, ZATO VAS MOLIM DA MI DATE PRISTANAK NA POVRATAK U ZEMLЈU. ODAVDE TREBA DA LETI NEKAKAV AVION ZA LISABON, MOZDA CE ME POVESTI OK???

DA, U REDU JE, AKO TI JE DOSTA TOGA MOZES DA SE VRATIS

DIVNO, POCINJEM DA SPREMAM SVE ZA ODLAZAK

OK, KUPI PINKLE, MIREK CE TE CEKATI U LISABONU.

Паковање и опраштање.

Пабло ми је дао за пут кутију цигара.

Командант Ју-Ју дао ми је Дејвидсонову књигу о Анголи.

А дона Картагина? Дона Картагина плаче. Проживели смо заједно најтеже тренутке и сада, док је гледам, иду ми сузе на очи. Дона Картагино, кажем, ја ћу се вратити овде. Али, не знам да ли је то што сам рекао истина.

Идем још да се поздравим са председником Нетом. Председник станује у вили изван града, изграђеној на косини, изнад малог залива обраслог палмама. То место зове се Белас. Био сам ту неколико пута, кад сам хтео да добијем интервју. Нето је радо разговарао, али за интервју није био расположен. На крају је пристао. Било је то у септембру или октобру, за време најтежих дана. Мислим да није желео тај интервју, јер је тада заиста тешко било рећи нешто оптимистично. Разговарали смо о поезији, понео сам последњу збирку његових песама, која се појавила у Лисабону те године – *Sagrada Esperanca*.

*As nossas terras
vermelhas do cafe
brancas do algodao
verdes dos milharais
havemos de voltar*

Знао сам то напамет. Нето се жалио да одавно нема времена за писање песама и главом показивао на мапу која је висила, на пободене зелене и жуте заставице, које означавају положаје FNLA и UNITA. У вилу се улазило степеницама, потом је била веранда и трпезарија, иза које се налазила собица на углу. У њој је био његов кабинет:

писаћи сто, полице с књигама од пода до плафона, две фотеље. Често је у целом стану био сâм и кад је у суседној соби звонио телефон, Нето је прекидао разговор и излазио да би подигао слушалицу. Онизак, већ мало повијен, има лагане, одмерене покрете. Просед, с наочарима, личи на не баш енергичног човека, а можда просто уморног. Уз ову силуету боље пристаје зид са књигама у тихом кабинету него трибина на тргу (мада изврсно говори). Никада га нисам видео у униформи, а не сећам се ни да је ишао на фронт. Има преко педесет година, а половину живота провео је изван земље – на студијама медицине, потом у емиграцији и по затворима. Потиче из околине Луанде – његов отац био је сеоски учитељ и протестантски свештеник. У ранијим разговорима било је непријатних тренутака. Знао сам да је ситуација тешка, хтео сам да сазнам од њега појединости, а истовремено сам осећао да није у реду да му постављам таква питања, да га то може увредити. Дакле, наступала је тишина, потом сам се поздрављао и излазио.

Увече чистим уплеснивило одело и стављам кравату: враћам се у Европу. Последњи пут укључује се Варшава.

SLUSAJ, MOLIMO TE DA SE ZADRZIS NEKOLIKO DANA U LISABONU, TAMO VLADA NEKAKVA NAPETOST, IZGLEDA DA JE PREVRAT, A IKONOVIC JE MORAO DA ODLETI U MADRID, JER JE UMRO FRANKO I NEMAMO NIKOGA U PORTUGALIJI. UCINI NAM TO I TEK ONDA SE VRATI U ZEMLJU OK!

OK, U REDU, RAZUMEM, A SADA JOS MOJA NOTA:

ODELJENJE ZA PRIJEM INFORMACIJA IZ INOSTRANSTVA PAP⁸ – MIHAL FERTAK, STEFAN BRODJIK, HENRIK KOVALCIK, MIHAL MUSJAL:

DRAGI MOJI – POSTO SE POSLEDNJI PUT POVEZUJEMO, JER SADA ODLECEM IZ LUANDE, HTEO BIH NAJSRDACNIJE DA VAM SVIMA ZAHVALIM ZA IZVRSNU TACNOST, VELIKO STRPLJENJE, ISTRAJNOST, SAVESNOST I PRE SVEGA ZA SECANJE. TE VRLINE NISAM CENIO SAMO JA, VEC PRE SVEGA OVDE PRISUTNE KOLEGE IZ SVETSKE STAMPE, KOJE SU MI MNOGO ZAVIDELE NA TAKO SAVRSENOM RADU TELEKSA PAP-A U VARSAVI, ZAISTA NAJBOLJE OD SVIH AGENCIJA NA SVETU. ONI SU SILAZILI DO TELEKSA KAD STE ME POZIVALI DA BI NAVILI SVOJE SATOVE, JOS JEDNOM VAM MNOGO, MNOGO ZAHVALJUJEM ZA SVE I DOVIDJENJA U ZEMLJI

TAKO JE, ZAHVALJUJEMO TI

DAKLE, SUTRA IZ LISABONA??

DA, ĆEKAMO SIGNAL

ZA SADA LAKU NOC I TKS

TKS LAKU NOC

=. = .=. =.=.

.....

.....

--/--/--/--

++

(S poljskog prevela **Ljubica Rosić**)

⁸ PAP – *Polska Agencja Prasowa* (Пољска новинска агенција). (Прим. њерев.)